

ЕТНОГРАФІЯ ТА ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

УДК 902 03.29

ВНЕСОК ПЕРШОГО “ЧЕРВОНОГО РЕКТОРА” В.М. ФІДРОВСЬКОГО В РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Олексій АВРАМЕНКО (Миколаїв)

Ця стаття присвячена діяльності відомого українського історика В.М. Фідровського. Після засудження вченого тривалий час його життя й наукові досягнення не вивчалися, замовчувалися. В.М. Фідровський певну частину свого життя присвятив Миколаївщині, де плідно працював на посаді ректора Миколаївського учительського інституту. На основі наявних джерел робиться спроба дослідити життєдіяльність В.М. Фідровського. Доля В. Фідровського віддзеркалює трагедію української історичної науки у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: наукові досягнення, історик, відомий, трагедія, історична наука, інститут.

Данная статья посвящена деятельности известного украинского историка В.М. Фидровского. После осуждения ученого на протяжении длительного периода времени его жизнь и научные достижения не изучались, умалчивались. В.М. Фидровский определенную часть своей жизни посвятил Николаевщине, где успешно работал на должности ректора Николаевского учительского института. На основе существующих источников делается попытка исследовать жизнедеятельность В.М. Фидровского. Судьба В. Фидровского отражает трагедию украинского исторической науки в 20-х – 30-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: научные достижения, историк, известный, трагедия, историческая наука, институт.

This article is devoted to the activities of the famous Ukrainian historian V.M. Fidrovskoho. Upon conviction of a scientist for a long time of his life and scientific achievements have not been studied, ignored. V.M. Fidrovsky a portion of his life devoted Mykolayiv region, which effectively served as rector of the Nikolaev Institute of Teachers. On the basis of existing sources attempt to explore the livelihoods V.M. Fidrovskoho. Destiny V. Fidrovskoho reflects the tragedy of Ukrainian history in the 20's – 30's XX c.

Keywords: scientific achievements, historian, famous, tragedy, historical science, institute.

Українська історична наука має дуже тернисту історію свого розвитку. Українські історики провели величезну дослідницьку роботу, здійснили чимало відкриттів, довели значну кількість різноманітних гіпотез. У кожній епохи були свої герої. У роки радянської влади багатьох відомих діячів науки та культури незаслужено репресували. Одним з таких незаслужено репресованих істориків є Василь Михайлович Фідровський. На довгі роки влада заборонила згадувати про опального історика. Його викреслили із життя, ніби ніколи й не було такого.

Актуальність статті зумовлюється зростанням наукового й суспільного інтересу до постаті вченого, до його науково-організаційної та громадської діяльності, до наукових праць, у яких розкривається потяг ученого до краєзнавства.

Метою статті є можливість дослідити життєдіяльності незаслужено забутого українського історика В.М. Фідровського.

Завдання статті полягає в тому, щоб на основі наявної джерельної бази висвітлити трагічні роки життєдіяльності В.М. Фідровського, у тому числі на Миколаївщині.

Об'єктом дослідження є життєвий шлях та наукова діяльність В.М. Фідровського.

Предметом дослідження є дослідження внеску В.М. Фідровського в українську історичну науку.

Дуже тернистий життєвий шлях випав на долю Василя Михайловича Фідровського (1882 – 1937). Цей славетний історик хоч і походив родом з Одещини, проте залишив помітний слід у розвитку історичної науки на Миколаївщині. Утім, доля його склалася трагічно.

Василь Михайлович народився в м. Балта Одеської області. Батьки хотіли, щоб він продовжив батьківську справу та став лікарем. Але покликанням Фідровського стала історична наука. 1907 р. закінчив історико-філологічний факультет університету імені Св. Володимира в м. Києві. Старанного випускника направили працювати до вчительського інституту в м. Юр'єв (Тарту). У роки Першої світової війни у зв'язку з наближенням лінії фронту виникла

необхідність евакуації навчального закладу. Саме тому 1917 р. інститут перевели до м. Херсона. Згодом Василь Михайлович став ректором уже Херсонського педагогічного інституту.

1921 р. В.М. Фідровського призначено ректором Миколаївського інституту народної освіти. У кар'єрі цього талановитого історика розпочинається миколаївський етап. Таким чином, Фідровський став першим "червоним ректором" на Миколаївщині.

1926 р. світ побачила красназвча збірка "Миколаївщина", видана за редакцією Фідровського. 1927 та 1930 рр. вийшли з друку книги-збірки наукових записок на історичну тематику. Крім того, він очолював комісію з вивчення історії революційних подій у краї, дуже актуальної в ті часи теми. До науково-дослідної роботи стали ширше залучати молодих науковців та найбільш активних студентів. До заслуг В. Фідровського слід віднести й створення музею революції в Миколаєві, яким він керував на громадських засадах. Завдяки плідній роботі науковця в Миколаєві світ побачили праці "Сторінки боротьби", "1905 рік на Миколаївщині", "Жовтень на Миколаївщині", "Наваль у 1905 році" та путівник по музею революції. Отже, учений активно досліджував революційні події на Півдні України, зокрема на Миколаївщині.

1929 р. В. Фідровського перевели на посаду ректора Дніпропетровського інституту соціального виховання. Науковець не лише вирішував адміністративні питання, але й активно займався викладацькою діяльністю. Водночас професор Фідровський викладав у Вищій сільськогосподарській школі та завідував кафедрою Дніпропетровського державного університету.

1937 р. історика не оминув жах комуністичних репресій. 3 липня 1937 р. В.М. Фідровського звільнено з усіх посад та заарештовано. У провину йому закидали належність до троцькістсько-зинов'євської терористичної організації на Дніпропетровщині. Зрозуміло, що така належність була міфічною, а матеріали справи швидко сфабрикували. Учений став "ворогом народу". 16 вересня 1937 р. "трійкою" його засуджено до розстрілу, а наступного дня вирок було виконано. Усе майно та чимала наукова бібліотека були конфісковані. Крім того, радянською владою знищено всі наукові матеріали вченого, а його ім'я піддано шельмуванню та забуттю. Фідровського просто викреслили із життя, ніби ніколи й не було в країні першого "червоного ректора". Зазнала репресій і сім'я Василя Михайловича: дружину переводили з одного концтабору в інший, дочку відчислили з аспірантури, молодшого сина – із транспортного інституту.

Лише в роки "хрущовської відлиги" історика реабілітовано. 27 липня 1957 р. Військова колегія Верховного суду СРСР переглянула справу В.М. Фідровського та реабілітувала його за відсутністю складу злочину. Незважаючи на реабілітацію, ставлення до цього заслуженого діяча історичної науки залишалося незмінним, а дослідження його життєдіяльності вважалося небажаним та неактуальним. Відомого історика вдалося повернути із забуття тільки в роки "горбачовської перебудови". 1989 р. в газеті "Південна правда" надруковано статтю миколаївських істориків М. Багмета та Л. Філонова "Про першого червоного ректора" [1]. Стаття ґрунтувалася на спогадах сина В.М. Фідровського Льва Васильовича, у минулому заступника генерального директора ВО "Зоря". Автори зазначали, що Василь Михайлович опинився в Миколаєві не випадково. У квітні 1920 р. було створено Миколаївську губернію. У зв'язку з цим виникло рішення про злиття Херсонського та Миколаївського учительських інститутів у великий центр підготовки викладацьких кадрів на Півдні України. Проте під тиском громадськості м. Херсона місцевий інститут залишили, але для формування кадрового корпусу викладачів у Миколаєві туди було направлено більшовика В.М. Фідровського.

Прибувши до Миколаєва, учений не тільки працював у місцевому інституті, а й узявся за налагодження навчального та виховного процесу в Миколаївській радпартшколі, яка готувала кадри партійних працівників. Восени 1924 р. Миколаївський учительський інститут перетворено в Інститут народної освіти, а В.М. Фідровського призначено ректором. Саме тому його називали "першим червоним ректором". На цій посаді історик пробув до серпня 1929 р.

Професор Фідровський прагнув надати всіляку допомогу робітничо-селянській молоді. За його ініціативою при інституті відкрито робітфак. Він є піонером у налагодженні системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: в ІНО було відкрито заочний відділ підготовки вчителів, які не мали закінченої вищої освіти. Саме завдяки Фідровському місцеві органи влади передали інституту приміщення по вулиці Рози Люксембург (нині Нікольська). Важливим напрямом роботи ректора ІНО стала участь у ліквідації неписьменності. Крім керівництва

інститутом, Василь Михайлович сумлінно виконував обов'язки члена Миколаївського окружного КП(б)У, члена методбюро Окрметодкому, вів заняття в радпартшколі, працював у Дитбюро, Агітпромі та ін.

Діяльність Миколаївського Істпарту розпочинається фактично 1922 р., лише з приходом Фідровського. Учений став активно збирати необхідні матеріали та запропонував виявити всіх активних учасників революційної боротьби на Миколаївщині, скласти список борців за радянську владу, записати їхні спогади. Завдяки його старанням при Істпарті відкрито музей революції. Характерно, що вся робота в Істпарті будувалася на добровільних засадах. За ініціативою професора Фідровського тут була відкрита бібліотека. Крім збору документів та матеріалів, Істпарт займався їхньою обробкою та публікацією. 1929 р. В.М. Фідровського переведено до Дніпропетровська, де він продовжував працювати на відповідальних посадах.

1937 р. до нього дійшли відомості, що Миколаївський музей революції – його дітище – закривається тому, що “не повністю відображає” генеральну лінію та історію партії. Історик уважав, що такий хід влади спричинений фактичною відсутністю в музеї матеріалів про діяльність Й. Сталіна. Але ж їх і не могло бути, адже до революційного минулого Миколаївщини Сталін жодного стосунку не мав. Крім того, свого часу Фідровський намагався проаналізувати та оцінити діяльність Л. Троцького в Миколаєві. А на той час Л. Троцький уже вважався “ворогом народу”. Саме це й стало приводом для репресій проти історика.

1991 р. цензурні перепони були зняті, і дослідники змогли по-новому поглянути на актуальні теми світової та вітчизняної історії. З кожним роком таких тем ставало більше. Зокрема, зростав інтерес дослідників до невинно засуджених жертв сталінських репресій. Того ж року світ побачило перше на українських теренах комплексне дослідження за редакцією П.Т. Тронька “Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки)” [2]. Знайшлося місце там і для В.М. Фідровського. Підготовлене видання є одним з перших в українській історіографії, у якому широко використані документи та матеріали Комітету державної безпеки СРСР, республіканських комітетів Держбезпеки та їхніх обласних управлінь. Подібне поєднання зусиль наукових установ та правоохоронних органів допоможе з'ясувати чимало складних і суперечливих сторінок в історії України. Чекають аргументованої відповіді питання щодо витоків та джерел формування режиму особистої влади, його соціальні, економічні та політичні наслідки. Не знайшли досі свого висвітлення й масштаби репресій в Україні. Настав час перейти від дозованої правди до глибокого й усебічного аналізу трагічних явищ в історії країни. Лише таким чином ми зможемо усвідомити уроки минулого, а усвідомивши, застерегти прийдешні покоління від повторення пройденого. У виданні на основі широкого кола джерел, зокрема архівів Служби національної безпеки України, характеризується стан краєзнавства в Україні в 1920 – 1930-х рр. Перед читачем постануть долі відомих дослідників рідного краю, найбільш активних діячів краєзнавчого руху, які стали жертвами сталінських репресій.

1993 року в Миколаєві видано вже згадувану колективну наукову працю “Історія України в особах” у двох частинах за редакцією В.П. Шкварця. У частині другій цієї книги вміщено нарис про В.М. Фідровського – ректора Миколаївського інституту народної освіти [3]. Окрім загальної характеристики діяльності В. Фідровського в Миколаєві, автор зупиняється на тому, що в провину Василю Михайловичу закидали листування з Л.Д. Троцьким, у якому Фідровський просив Льва Давидовича написати спогади про свою революційну діяльність. Крім того, автор зазначає, що за “скоєні” злочини В. М. Фідровського спочатку було засуджено на 8 років ув'язнення, пізніше буде визначена 10-річна судимість без права листування. Лише після 1991 р. родичі історика дізналися, що через 2,5 місяці після арешту, 16 вересня 1937 р., Надзвичайний Військовий трибунал засудив Василя Михайловича до розстрілу. Наступного дня вирок було виконано.

Короткі відомості про В.М. Фідровського вміщено також у працях миколаївських істориків, присвячених діяльності МНУ імені В.О. Сухомлинського. Зокрема, це “Історія Миколаївщини” [4] та “Освіта на Миколаївщині в XIX – XX ст. Історичні нариси” [5], “Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського: віхи історії (1913 – 2008)” [6]. Знайшлося місце для В.М. Фідровського і в енциклопедичному словнику “Николаевцы”, виданому 1999 р. Автори нарису Є.В. Гриневиц та І.С. Павлік зазначають, що завдяки зусиллям В. Фідровського в Миколаївському історико-партійному архіві було зібрано близько 2500 експонатів з історії

революційного руху, автори вказують на те, що Василь Михайлович активно займався краєзнавством.

2001 року світ побачила стаття В.О. Стременецької, присвячена процесу українізації в Миколаївському інституті народної освіти в 1920-х роках ХХ ст. [7]. Авторка зазначає, що В.М. Фідровський, будучи ректором інституту, відіграв велику роль у ході цієї кампанії. Він був одним з небагатьох викладачів, які володіли тоді українською мовою. За редакцією В.М. Фідровського у 1926 року вийшла краєзнавча збірка “Миколаївщина”, що вміщувала географічний та економічний нариси про Миколаївщину, флору й фауну, огляд історичних місць, пам’яток старовини та мистецтва. 1928 р. В. Фідровського обрано до складу створеної бібліотечної ради, яка займалася питанням придбання українських книжок для потреб інституту [8].

Не забували про репресованих українських діячів науки та культури й зарубіжні історики. 2002 р. світ побачила фундаментальна праця істориків – киянина В. Марочка та німця Г. Хіллінга “Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941)” [9]. Ця книга проливає світло на масові репресії проти співробітників Народного комісаріату освіти, Українського науково-дослідного інституту педагогіки, професорів та викладачів, працівників відділів освіти, учителів загальноосвітніх шкіл. Біографічні нариси написано за матеріалами архівно-кримінальних справ та періодичних видань 1930-х рр., службових анкет репресованих педагогів.

“Велика чистка” 1937 – 1938 рр. охопила весь Радянський Союз і була спрямована на знищення реальних та уявних ворогів Сталіна, уселення в усі верстви населення страху та почуття незахищеності, рабської залежності та покори “великому вождеві”. Смертний вирок ставав звичайним явищем і не підлягав апеляції. У кращому разі на “ворогів народу” чекав тривалий термін ув’язнення в концтаборах. Головним наслідком масових репресій було фізичне винищення активної та інтелектуальної частини нації та моральне розтління тих, кого терор не торкнувся. За розмахом знищення населення власної країни комуністичний терор не знає собі рівних у світовій історії. Він залишився в пам’яті людства під назвою Великий Терор. У цій книзі містився й нарис про трагічну долю В.М. Фідровського [10]. Автори зазначають, що Фідровському приписували те, що він 1905 р. входив до партії меншовиків, а пізніше листувався з Л. Троцьким [11]. Саме тому радянські слідчі так швидко сфабрикували міфічні звинувачення проти вченого.

2004 року в м. Херсоні з нагоди 122-річчя від дня народження Василя Фідровського, у Музеї історії Херсонського державного університету відкрито невелику експозицію, присвячену діяльності видатного вченого. Інтерес херсонських науковців до постаті В. М. Фідровського посилювався. Через кілька років світ побачила ювілейна колективна монографія “Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917 – 2007)”. У монографії висвітлюється історія утворення та діяльності Херсонського державного університету, основні етапи становлення та розвиток навчального закладу – одного з провідних класичних вишів Півдня України. Уміщено там і відомості про діяльність В.М. Фідровського [12].

Невеликий нарис, І.С. Павліка, присвячений життєдіяльності професора В.М. Фідровського, уміщено також у ювілейній книзі “Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913 – 2003)” [13].

У збірці, приуроченій 90-річчю Миколаївського державного університету, розповідається про історію створення, становлення й розвитку одного з найстаріших на Півдні України вищих навчальних закладів. У нарисі також подаються відомості про керівників та провідних науковців, що працювали в університеті. Не обділено увагою й Василя Михайловича Фідровського – історика, краєзнавця, ректора інституту. Невеликий нарис надруковано також у часописі “Педагог”.

Не забували про свого незаслужено “затаврованого” колегу й історики Дніпропетровська. Так, діяльність Фідровського висвітлюється в ювілейних виданнях до 90-річчя Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара “Професори Дніпропетровського національного університету” [14] та “Історія Дніпропетровського національного університету” [15]. Зокрема, дослідники позитивно оцінюють миколаївський етап у життєдіяльності Фідровського.

Таким чином, можна дійти висновку, що фактично вивчення життєдіяльності В.М. Фідровського розпочалося лише з проголошенням незалежності України. Поодинокі спроби були здійснені миколаївськими істориками і в роки перебудови. Однак при цьому дослідники зіткнулися з величезними труднощами, зокрема більшість матеріалів про нього було знищено після арешту та розстрілу. Втім, сучасним дослідникам поступово вдається дослідити раніше заборонені теми та зібрати певний історичний матеріал.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багмет М., Філонов Л. Про першого червоного ректора / М. Багмет, Л. Філонов // Південна правда, 1989. – 1 жовтня. – С. 2.
2. Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки) / Ін-т історії України, Всеукр. спілка краєзнавців, М-во культури України; Ред. кол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Рідний край, 1991. – С. 356
3. Шкварець В. П. Історія України в особах. – Частина друга. / В. П. Шкварець. – Миколаїв, 1993. – С. 343 – 348.
4. Павлік І. С. Історія Миколаївщини / І. С. Павлік, П. М. Тригуб, О. В. Білюк. – Миколаїв: Видавництво УДМТУ, 1996. – С. 98.
5. Освіта на Миколаївщині у ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси. / ред. І.С. Павлік. – Миколаїв, 1997. – С. 146
6. Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського: віхи історії (1913 – 2008) [Текст] / упор. В. Д. Будак [та ін.]. – Миколаїв: Фірма "Іліон", 2009. – С. 16.
7. Стременецька В. О. Українізація у Миколаївському інституті народної освіти у 1920-ті роки / Українська державність: проблеми історії, права, економіки, мовознавства, філософії, політології та культури. Збірник наукових праць. В 2-х томах. / В.О. Стременецька. Т. 1. – Миколаїв – Одеса: Тетра, 2001. – С. 12 – 17.
8. Там само. – С. 16.
9. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941) / В. Марочко, Г. Хіллінг. – К.: Наук. світ, 2003. – 302 с.
10. Там само. – С. 159 – 160, 184.
11. Там само. – С. 159 – 160.
12. Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917 – 2007) / Уклад.: Беляєв Ю.І., Мішуков О.В., Федяєва В.Л., Самсакова І.В. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 9, 11, 22.
13. Миколаївський державний університет [Текст]: іст.нарис, 1913 – 2003 / Уклад.: Я.І. Журецький, І.С. Павлік, Л.В. Старовойт; Голов. ред. В.Д. Будак. – К.: Златограф-дизайн, 2003. – С. 120.
14. Професори Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара: бібліографічний довідник / Голова редкол. проф. М.В. Поляков. – Д.: Вид-во ДНУ, 2008. – С. 519 – 520.
15. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії проф. М.В. Поляков. – Д.: Вид-во ДНУ, 2008. – С. 64 – 65, 102.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Авраменко Олексій Ігорович - аспірант кафедри історії України МНУ ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: розвиток історичної науки на Півдні України; діяльність видатних українських істориків минулого.

УДК 373,2 (09)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД

Наталія БІДЕНКО (Кіровоград)

У статті розкривається історія становлення й розвитку системи суспільного дошкільного виховання, основні тенденції цього процесу та фактори, що на нього впливали.

Ключові слова: суспільне дошкільне виховання, дитячі садки.

В статті раскрывается история становления и развития системы общественного дошкольного воспитания, основные тенденции этого процесса и факторы, которые на него влияли.

Ключевые слова: общественное дошкольное воспитание, детские сады.

The article is devoted to the system of public pre-school uh-bringing, its formation and development. The main tendencies and factors influenced on this process are characterized. The development of the net of establishment for children under school age is described. Statistics are given.

Keywords: public pre-school education.

Суспільне дошкільне виховання в Україні має більш ніж столітню історію. Пройдений шлях є досить складним, суперечливим і насиченим подіями. Здійснення його історико-педагогічного